

RIGIDNÉ DESIGNÁTORY A REFERENCIA¹

Marián ZOUHAR

RIGID DESIGNATORS AND REFERENCE

The aim of the paper is to discuss the main characteristics exhibited by so-called rigid designators. Identification of proper names and some descriptions with rigidly designating expressions almost became a truism in the philosophy of language. It is argued that proper names are rigid designators because their reference is conventional, direct and nondescriptive but descriptions are such in spite of their reference being descriptive and mediated. Certain kinds of rigid designators and rigid reference are discriminated and it is found that unlike rigidly designating descriptions most of proper names must be tied to the idea of transworld reference in order to be rigid. The conclusion is that rigidly designating descriptions must be metaphysically loaded much more than proper names for the former presuppose a kind of essentialism.

1. Úvod

Millovská tradícia hovorí, že vlastné mená na rozdiel od deskripcii svoje referenty neopisujú, a teda ich referencia musí byť bezprostredná, kým referencia deskripcii sprostredkovaná. To znamená, že kým napríklad deskripčia „prvý rímsky cisár“ referuje v našom svete na Augusta (Octaviana) práve vďaka tomu, že Augustus má vlastnosť *byť-prvý-rímsky-cisár* (t. j. je rímsky cisár a nikto pred ním nebol rímskym cisárom), tak vlastné meno „Augustus“ bude na svojho nositeľa referovať aj vtedy, keď túto vlastnosť má, aj vtedy, keď má vlastnosť *nebyť-prvý-rímsky-cisár*. Preto deskripčia referuje (v danom možnom svet a/alebo čase) na ten predmet, ktorý opisuje, takže referencia je sprostredkovaná určitými prostriedkami (v závislosti od koncepcie môže ísť o fregeovský zmysel, intenzie, Tichého konštrukcie atď.), ktoré od potenciálneho referenta vyžadujú dané charakteristiky, ale referencia vlastných mien nepredpokladá nijakého sprostredkovateľa referenčného vzťahu (no vzťah referencie medzi menom a jeho nositeľom je *de facto* záležitosť konvenčného rozhodnutia).

Nedeskriptívnosť a bezprostrednosť referencie nie sú jediné vlastnosti, ktorými sa vlastné mená vyznačujú. Klasickou (takmer dogmatickou) samozrejmosťou sa stala aj téza, že vlastné mená sú *rigidné designátory*, takže ich referencia je nielen bezprostredná a nedeskriptívna, ale aj rigidná.² Táto

¹ Táto štúdia vznikla v rámci vedeckého projektu *Sémantická analýza prirodzeného jazyka* podporeného grantom VEGA MŠ SR č. 1/7221/20.

² Termin „rigidný designátor“ zaviedol do filozofie jazyka Kripke; pozri [9] a [10].

vlastnosť úzko súvisí s predchádzajúcimi dvoma črtami, ale bolo by omylom domnievať sa, že *len* vlastné mená sú rigidné designátory. Takisto mnohé deskripcie (a ďalšie singulárne, ale aj všeobecné výrazy) patria do tejto kategórie.³ Nazdávam sa však, že vlastné mená sú rigidné designátory *práve preto*, že referujú bezprostredne a predmet neopisujú, kým niektoré deskripcie sú nimi *napriek tomu*, že referujú sprostredkované a predmet opisujú. To znamená, že syntaktické a sémantické vlastnosti výrazov nemôžu byť jedinými faktormi, ktoré ovplyvňujú rigidnosť/nerigidnosť ich referencie.⁴ Pokúsím sa načrtnúť, aké ďalšie predpoklady sa musia realizovať, aby výraz mohol byť rigidným designátorom.

V tejto stati sa budem zaoberať predovšetkým súvislosťami medzi rigidnými designátormi a referovaním. Skutočnosť, že výraz je rigidným designátorom, úzko súvisí s tým, že spôsob, akým na niečo referuje, sa vyznačuje určitými špecifickými črtami. Preto po stručných predbežných úvahách začneme niektorými viac-menej štandardnými definíciami pojmu rigidného designátora a po sérii niekoľkých častí, v ktorých sa bude hovoriť o rôznych druhoch rigidných designátorov, dospejeme k všeobecnejším záverom týkajúcim sa povahy rigidnej referencie.

2. Základné intuície

Z intuitívneho hľadiska je rigidným designátorom výraz, ktorý môže referovať len na ten predmet, na ktorý skutočne referuje, a na nijaký iný. To znamená, že nech zoberieme akúkoľvek situáciu, akýkoľvek možný svet, zistíme, že výraz, ktorý je rigidným designátorom, referuje na ten istý predmet. Nie je možná situácia, že prestane referovať na jeden predmet a namiesto neho bude referovať na iný objekt.

³ O deskripciách ako rigidných designátoroch hovorí aj Kripke: pozri [10], 171. Rigidnými designátormi sú aj výrazy ďalších druhov. H. Putnam rozpracoval teóriu, podľa ktorej rigidnými designátormi sú výrazy označujúce prirodzené druhy a niektoré ďalšie všeobecné výrazy; pozri [11]. Ďalšími singulárnymi výrazmi, ktoré treba pokladať za rigidné designátory, sú predovšetkým ukazovacie a osobné zámená, pre ktoré platí, že každé *použitie* zámena referuje na svojho nositeľa vo všetkých situáciách a nemôže referovať na nič iné; pozri [8]. V tejto stati budeme hovoriť len o niektorých singulárnych rigidných designátoroch, konkrétne o rigidne referujúcich vlastných menách a deskripciách.

⁴ Doktrína o rigidných designátoroch má svoju metafyzickú minulosť v logickom atomizme: Russellove pravé vlastné mená a Wittgensteinove mená, ktoré referujú na jednoduché, nedeliteľné a večné predmety (pozri [13] a [16]), spĺňajú všetky požiadavky kladené na rigidné designátory. Dá sa povedať, že rigidnosť designátorov týchto druhov je dôsledkom určitej povahy pomenovaných entít a bezprostrednosti vzťahu pomenovania.

Viaceré singulárne výrazy, napríklad mnohé deskripcie, nie sú rigidnými designátormi; výraz „prvý rímsky cisár“ v jednej situácii, v jednom možnom svete, referuje na Augusta, ale ľahko si možno predstaviť inú situáciu, možný svet, v ktorej bude referovať na niekoho iného. Takéto výrazy nazývame *nerigidné designátory*. Vlastné mená, naopak, nemôžu podobným spôsobom vymieňať jeden referent za druhý, a preto sú rigidnými designátormi. Aby však nevzniklo nedorozumenie, treba upozorniť na jednu dôležitú vec. Keď hovorím, že vlastné meno M_1 môže referovať len na individuum I_1 , ktoré je jeho aktuálnym referentom, a nemôže namiesto neho v inej situácii referovať na individuum I_2 , chcem povedať, že to nie je možné, *pokiaľ* máme jazyk používať tak, ako ho *skutočne* používame. I_2 môžeme nazvať morfológicky rovnakým menom M_2 , ktoré však s M_1 *de facto* nie je totožné. Keby sme pripustili zmenu na poste referenta M_1 , začali by sme už používať *iné* meno a v podstate by sme hovorili *iným* jazykom, lebo by sme zmenili určitú konvenciu pripisujúcu menu M_1 ako jeho referent individuum I_1 .

Hoci o rigidných designátoroch sa najčastejšie hovorí v súvislosti s vlastnými menami, nie je ťažké nájsť príklady na výrazy tohto druhu aj medzi deskripciami. Existujú totiž deskripcie, ktoré nemôžu referovať na iný predmet než na ten, ktorý je ich aktuálnym referentom. Týka sa to napríklad všetkých matematických deskripcií, ktoré majú referenty, napríklad výrazov „druhá odmocnina z čísla 25“ alebo „súčet čísel 24 a 17“, ale nie výrazov „najväčšie prirodzené číslo“ a „podiel čísel 3 a 0“, ktoré zrejme nemajú referenty. Aj medzi deskripciami iných druhov môžeme objaviť rigidné designátory. Napríklad Augustus nemôže mať iného otca (ani matku), lebo *tento* Augustus vznikol spojením dvoch konkrétnych gamét, ktoré pochádzajú od jeho skutočných rodičov, takže ak aspoň jedného rodiča nahradíme iným človekom, spoja sa *iné* gaméty, a teda vznikne *iný* človek (ktorý sa sice môže volať „Augustus“, ale nebude totožný s pôvodným Augustom). Medzi rigidné designátory teda treba zaradiť aj deskripcie „biologický otec cisára Augusta“ a „biologická matka cisára Augusta“.⁵ Nepochybne by sme mohli nájsť aj *ďalšie príklady*.

Na odlišenie rigidných a nerigidných designátorov Kripke ponúka jednoduchý intuitívny test, ktorý sa opiera o správanie referentov výrazov v *kontrafaktuálnych* situáciách (t. j. situáciách, ktoré protirečia (f)aktuálnemu stavu vecí), a z toho potom odvodzuje dôsledky pre dané výrazy. Návod je jednoduchý: zoberme výraz s jeho referentom a pýtajme sa, či je mysliteľná situácia, resp. možný svet, v ktorej by daný predmet nebol referentom výrazu.

⁵ Podobné príklady uvádza aj Kripke a sú v podstate dôsledkom jeho esencializmu; pozri [9].

Zistíme to, ak budeme skúmať, či daný predmet môže alebo nemôže mať vlastnosť, resp. vlastnosti, ktoré sa mu pripisujú na základe sémantiky výrazu. Napríklad v našom svete Augustovi pripisujeme vlastnosť *byť-prvý-rímsky-cisár*, ktorú musí mať, pokiaľ má byť referentom deskripcie „prvý rímsky cisár“. Ak si predstavíme *konzistentnú* situáciu, v ktorej Augustus túto vlastnosť nemá, tak je možný svet, v ktorom Augustus nie je prvý rímsky cisár, a deskripcia nemôže byť rigidný designátor. Je zjavné, že deskripcia „prvý rímsky cisár“ musí byť nerigidný designátor, lebo v jednom svete referuje na Augusta, ale v inom svete bude referovať na iného človeka, ktorý v ňom má požadovanú vlastnosť. Hoci v aktuálnom svete je výrok „Augustus je prvý rímsky cisár“ pravdivý, v inom možnom svete je pravdivá jeho negácia, t. j. „Nie je pravda, že Augustus je prvý rímsky cisár“, takže v aktuálnom svete je zároveň pravdivý aj výrok „Augustus nemusel byť prvý rímsky cisár“. Preto deskripcia „prvý rímsky cisár“ nebude referovať na Augusta vo všetkých možných svetoch, a teda ide o nerigidný designátor.

Octavianovo meno „Augustus“ je však rigidný designátor, lebo ak je v aktuálnom svete výrok

(1) Octavianus je Augustus

pravdivý, neexistuje možný svet, v ktorom je výrok „Octavianus nie je Augustus“ pravdivý, a teda ani výrok

(2) Octavianus nemusel byť Augustom

nemôže byť v aktuálnom (ani v žiadnom inom) svete pravdivý, pokiaľ je výrok (1) pravdivý. Ak je (1) pravdivý výrok, obe vlastné mená referujú na to isté individuum a (1) je pravdivý preto, lebo konštatuje nespochybniteľnú pravdu, že dané individuum je totožné samo so sebou. (2) potom tvrdí, že určité individuum by nemuselo byť totožné samo so sebou, a to nie je možné v žiadnom svete. Teda výrok (1) je pravdivý vo všetkých možných svetoch, a preto (2) je nepravdivý vo všetkých možných svetoch. Inými slovami, ak je (1) nevyhnutne pravdivý, (2) je nevyhnutne nepravdivý výrok.⁶

⁶ Východiská Kripkeho intuitívneho testu sa stali terčom ostrej kritiky J. Almoga, pozri [1]. Základná Almogova námietka spočíva v tom, že sémantika niektorých druhov výrazov musí podľa tohto testu závisieť od metafyzických preferencií určitého filozofa a vo všeobecnosti podobu sémantickej teórie a jazyka určuje metafyzika a ontológia. Almog svoj argument formuluje ako reakciu na Kripkeho neuspokojivú odpoveď na otázku, ktoré výrazy treba pokladať za skutočné mená, t. j. výrazy, ktoré slúžia na pomenovanie. Kripkeho odpoveď, že sú to rigidné designátory, treba naozaj kritizovať, lebo medzi rigidné designátory – ako sme videli – patria aj niektoré deskripcie. Deskripcie však svoje referenty nepomenúvajú, ale opisujú. Z toho vyplýva dôležité poučenie, že pri špecifikácii triedy vlastných mien nemôžeme brať do úvahy len rigidnosť referencie daných výrazov, ale aj ďalšie aspekty.

3. Charakteristika rigidných designátorov

Existuje niekoľko definícií pojmu rigidného designátora. Nasledujúce definície sa týkajú vlastných mien a deskripcií bez rozdielu. Neskôr sa ukážu významné odlišnosti medzi týmito druhmi výrazov. Kripkeho definícia znie:⁷

Df 1: Ak výraz V v možnom svete W a čase T referuje na individuum I , tak V je rigidný designátor *vtt* vo *všetkých* možných svetoch a časoch, v ktorých I existuje, V referuje na I .

Ako alternatívy treba uviesť ďalšie definície, s ktorými sa možno stretnúť v literatúre:

Df 2: Ak výraz V v možnom svete W a čase T referuje na individuum I , tak V je rigidný designátor *vtt* vo *všetkých* možných svetoch a časoch, v ktorých V referuje, V referuje na I .

Df 3: Ak výraz V v možnom svete W a čase T referuje na individuum I , tak V je rigidný designátor *vtt* a) vo *všetkých* možných svetoch a časoch, v ktorých V referuje, V referuje na I a b) vo *všetkých* možných svetoch a časoch, v ktorých I existuje, V referuje na I .

Df 4: Ak výraz V v možnom svete W a čase T referuje na individuum I , tak V je rigidný designátor *vtt* vo *všetkých* možných svetoch a časoch: V referuje na I .

Ako naznačujú niektoré intuície z druhej časti a keďže aj aktuálny svet je jeden z možných svetov, Df 4 je ekvivalentná s Df 5:⁸

Df 5: Ak výraz V v aktuálnom svete a čase referuje na individuum I , tak V je rigidný designátor *vtt* vo *všetkých* možných svetoch a časoch V referuje na I .

Na jednotlivé definície sa pozrime podrobnejšie. Hoci sa týkajú ľubovoľných rigidných designátorov, budeme hovoriť predovšetkým o vlastných menách, pokiaľ explicitne nebude uvedené inak.

⁷ Pozri [9], 48–49. Kripkeho definíciu rigidnosti možno, prirodzene, interpretovať rôznymi spôsobmi, pričom niektoré z najbežnejších interpretácií sám Kripke odmieta. Niekedy sa rigidnosť výrazu stotožňuje s tým, že výraz má vo vete vždy najväčší dosah. Kripke však namieta, že v takom prípade by sa rigidnosť výrazov dala testovať len vo vetách, ktoré obsahujú modálne kontexty, ale pritom platí, že rigidné designátory rigidne referujú aj v jednoduchých kontextoch. Výraz „druhá odmocnina z čísla 25“ je rigidným designátorom nielen vo vete „Číslo 5 nemuselo byť druhou odmocninou z čísla 25“, t. j. „ $\diamond(5 \neq \sqrt{25})$ “, ale aj vo vete „Číslo 5 je druhou odmocninou z čísla 25“, t. j. „ $5 = \sqrt{25}$ “; pozri [9], 12.

⁸ Formuluje ju napríklad Soames, avšak bez časového parametra, pozri [15], 2.

Kripkeho Df 1 charakterizuje výrazy ako rigidné designátory na základe existencie ich referenta. Pravda, môžu existovať možné svety, v ktorých referent výrazu neexistuje. V takých svetoch podľa Kripkeho výraz na nič nereferuje, takže nie je v nich referujúcim výrazom.⁹ Možno síce pripustiť, že tento návrh neprotirečí rigidnosti výrazu, ale za cenu významného zásahu do jeho povahy. Totiž len v tých možných svetoch, v ktorých referent výrazu existuje, možno daný výraz pokladať za referujúci výraz. To znamená, že sa radikálne mení úloha výrazu: kým v jednom svete je jeho úlohou vyčleňovať určitý predmet, v inom svete nebude jasné, načo sa v jazyku vôbec vyskytuje. Aby som bol presný, musím poznamenať, že táto výhrada sa netýka všetkých rigidných designátorov. Všimnime si rigidne referujúce deskripcie, napríklad výraz „biologický otec cisára Augusta“, ktorý rigidne referuje napríklad na individuum I. Je možné, že v niektorom možnom svete I neexistuje, a teda „biologický otec cisára Augusta“ nie je referujúcim výrazom. Dá sa povedať, že nie je jasné, akú úlohu má v tomto svete deskripcia plniť? Nazdávam sa, že to vôbec nie je nejasné. Aj napriek tomu totiž deskripcia má určitú sémantiku (napríklad vyjadruje fregeovský zmysel), a teda ju možno zmysluplne použiť vo vetách. Je síce pravda, že v tomto možnom svete na nič nereferuje, ale zároveň to neznamená, že by stratila svoje postavenie v systéme daného jazyka. Na druhej strane je evidentné, že v niektorých možných svetoch meno „Augustus“ nemá referent, lebo Augustus nie je nevyhnutná entita,¹⁰ ktorá by existovala vo všetkých možných svetoch. To by malo znamenať, že v takých možných svetoch nie je jasné, načo sa v jazyku vyskytuje meno „Augustus“.¹¹

Fakt, že niektoré deskripcie v niektorých možných svetoch aj referujú, je len akýsi bonus navyše, ktorý deskripcie okrem svojej štandardnej sémantiky ponúkajú svojim používateľom. K štandardnej výbave vlastných mien však

⁹ Analogicky konštatuje R. Barcan Marcusová:

[R]eferencia individuových vlastných mien sa nemení, nanajvýš len do tej miery, že v niektorých svetoch mená vôbec nemusia referovať. Ak teda Sokratovi vyberieme ako vlastné meno nejakú *singulárnu deskripciu*, ktorá ho vyčleňuje len v tomto svete, náš zámer sa zmari hneď na začiatku. Potrebujeme neutrálny vešiak, na ktorý možno vešať deskripcie v rôznych možných svetoch ([2], 61).

¹⁰ Termín „nevyhnutná entita“ je skratkou za výraz „nevyhnutne existujúca entita“. Analogicky výraz „kontingentná entita“ bude skracovať slovné spojenie „kontingentne existujúca entita“, ktorý sa vzťahuje na predmety, ktoré neexistujú vo všetkých možných svetoch, ale len v niektorých.

¹¹ Aby som odstránil niektoré nejasnosti, musím zdôrazniť, že meno „Augustus“ tu chápem ako výraz, ktorý som na inom mieste nazval (na Russellovu počesť) „pravým vlastným menom“ a ktorého *jedinou* úlohou je referovať. Nepravé vlastné mená, napríklad výrazy v kalendári, sú síce z gramatického hľadiska vlastné mená, ale nie sú referujúcimi menami; bližšie o tom pozri [17].

neodmysliteľne patrí referovanie: odstráňte referent mena a odstránite všetko, čo je na vlastnom mene zaujímavé. Z toho vyplýva, že rigidnosť referencie deskripcií je na rozdiel od vlastných mien len vedľajším produktom. Ak Df 1 naznačuje, že aj pri vlastných menách môže referent absentovať, vedie k negatívnym dôsledkom, ktoré sú natoľko závažné, že Df 1 diskvalifikujú ako prijateľnú definíciu pojmu rigidného designátora.

Tento aspekt Kripkeho definície sa stal terčom veľmi presvedčivej kritiky. Predovšetkým David Kaplan niekoľkokrát s veľkým dôrazom pripomína, že meno nejakého predmetu možno zmysluplne použiť aj v takom možnom svete, v ktorom daný predmet neexistuje. Inými slovami, aj v takých možných svetoch je vlastné meno súčasťou príslušného jazyka:

Jestvujú svety, v ktorých Quine neexistuje. Z toho nevyplýva, že jestvujú svety, vzhľadom na ktoré výraz „Quine“ nereferuje, ale z toho vyplýva, že vzhľadom na taký svet výraz „Quine“ referuje na niečo, čo v danom svete neexistuje ([6], 503).¹²

Predstavme si dva možné svety W_1 a W_2 . Vo W_1 existuje individuum I, ale vo W_2 I neexistuje. Aj napriek tomu sa v oboch svetoch vyskytuje výraz M a fakt, že v nich referuje na to isté, znamená, že nech referenciu vykonáme v ľubovoľnom možnom svete, teda aj vo W_2 , vyčleníme individuum, ktoré vo W_2 neexistuje. To neznamena, že vyčleníme nejaké mystické, hypotetické alebo možné individuum. Aby sa zabránilo takejto interpretácii, môžeme si predstaviť, že vyčleníme I, ktoré existuje vo W_1 , a o tomto I budeme niečo konštatovať vzhľadom na W_2 . Stačí, aby aspoň v jednom možnom svete existovalo určité individuum, a do jazyka môžeme zaviesť výraz, ktorý bude naň rigidne referovať vo všetkých možných svetoch, resp. môžeme ho použiť vo všetkých možných svetoch, pričom našu referenciu budeme smerovať na to individuum, ktoré existuje len v danom jedinom svete. Táto interpretácia je potrebná a odráža skutočnú jazykovú prax, lebo niekedy chceme niečo povedať o nejakej kontrafaktuálnej situácii, v ktorej by existoval určitý predmet, ktorý však v aktuálnej situácii neexistuje.

V tejto súvislosti treba zaviesť jednu dištinkciu: mali by sme odlišovať *vnútrosvetovú* a *transsvetovú referenciu*. Vnútrosvetová referencia prichádza do úvahy len v tých možných svetoch, v ktorých referent vlastného mena jestvuje. Vďaka transsvetovej referencii môžeme výraz referenčne použiť aj v tých svetoch, v ktorých jeho referent neexistuje. Kripke, zdá sa, pri formulovaní Df 1 zbral do úvahy len vnútrosvetovú referenciu. Videli sme, že ak sa tento pojem pokúsime aplikovať na vlastné mená, dostaneme

¹² Pozri aj [8], 492; a [14], 36–40.

skreslený obraz o ich referenčnom správaní. Najlepšie bude, ak referenciu vlastných mien neobmedzíme len na vnútrosvetovú referenciu, ale pripustíme, že vlastné mená môžu referovať aj transsvetovo.

Možno predpokladať, že ak v jednom možnom svete *M* pomenúva *I* a *I* existuje aj v niektorých ďalších svetoch, tak aj v nich ho *M* označuje. V opačnom prípade by musel existovať možný svet, v ktorom *I* existuje, ale *a)* *M* ho nepomenúva, ale v ňom existuje, alebo *b)* *M* v ňom neexistuje. V prípade *a)* opäť môžeme uvažovať o dvoch situáciách: buď *M* nič nepomenúva, alebo označuje iný predmet než *I*. Keby nastala prvá situácia, *M* by v konečnom dôsledku nemohlo byť totožné s tým menom, ktoré pomenúva *I*, a teda by išlo o *iný* výraz, takže tento prípad je celkom nezaujímavý. Druhá situácia by viedla k tomu, že *M* nebude rigidný designátor, lebo v dvoch rôznych svetoch referuje na dve rôzne individua, a teda *M* by nemohlo *rigidne* referovať na *I*. Prípad *b)* je trochu zložitejší, lebo pripúšťa, že v nejakom možnom svete *I* existuje, ale *M* nejestvuje, teda *M* ho v ňom nepomenúva, a keďže môže platiť, že *M* v iných svetoch nepomenúva nijaký iný predmet, ale len *I*, tak by sme ho azda mohli pokladať za rigidný designátor. Lenže ani takáto situácia by nemala nastať. Idea možných svetov sa do sémantiky vlastných mien dostala ako pohodlný nástroj, pomocou ktorého môžeme hovoriť o kontrafaktuálnych situáciách. Ide pritom o situácie, ktoré sú kontrafaktuálne z *našho aktuálneho* hľadiska, teda vo vzťahu k aktuálnemu stavu sveta. O kontrafaktuálnych situáciách musíme hovoriť *tým istým* jazykom ako o aktuálnom svete. Situácia, v ktorej *I* existuje, ale *M* neexistuje, je preto pre nás neprístupná, keďže v takom možnom svete by sme nemohli hovoriť o *I naším* jazykom, ktorý rešpektuje určité konvencie a obsahuje *M*.¹³ Takýto možný svet je pre nás, používateľov *našho* jazyka, nedostupný. Odporuje teda pôvodnému zámeru, ktorý využitie možných svetov malo sledovať. Kvôli presnosti treba upozorniť, že tieto definície nezakazujú existenciu takého možného sveta, v ktorom *M* ani *I* neexistujú, ale v príslušnom jazyku sa v tomto svete vyskytuje celkom rovnaký výraz ako meno *M*. Evidentne však nemožno povedať, že je *totožný* s *M*, a preto nás takáto situácia nemusí znepokojovať. Poučenie je zrejmé: pre

¹³ To platí za predpokladu, že *M* je jediný nástroj v jazyku, ktorý môžeme použiť na označenie *I*. Predpokladáme teda jazyk, ktorý obsahuje len jedno meno pre *I* a nijaké zámeno ani nijaká deskripcia, ktorú v ňom možno vytvoriť, nebude označovať *I* (napríklad preto, že o *I* nič iné nevieme). Možno namietnuť, že táto situácia je značne umelá, lebo v jazyku máme zvyčajne viaceré výrazy, ktoré označujú jeden predmet. Domnievam sa však, že aj napriek tomu je inštruktívna.

nás nemá zmysel uvažovať o takých možných svetoch, v ktorých sa nehovori našim jazykom, takže by nemal nastať ani prípad *b*).

Teraz prejdime k ďalším definíciám. Df 2 sa neodvoláva na metafyzické kritérium ako Df 1, ale na referenčnú charakteristiku výrazu, takže by sme nemali naraziť na predchádzajúce problémy. Zdá sa, že Df 2 pripúšťa dve interpretácie, jednu pre deskripcie a druhú pre vlastné mená. Pripomínam, že úloha deskripcii v prirodzenom jazyku sa odlišuje od úlohy vlastných mien. Deskripcie sú referujúce výrazy len v tých možných svetoch, v ktorých ich referent existuje. V tomto prípade Df 2 tvrdí to isté ako Df 1. Skutočný rozdiel medzi týmito definíciami sa ukáže, keď prejdeme k vlastným menám. Platí totiž, že vlastné meno je referujúci výraz vo všetkých možných svetoch, nielen v tých, v ktorých existuje predmet, na ktorý referujú. V tomto zmysle je Df 2 ekvivalentná Df 4, resp. Df 5. Df 4 a Df 5 zase nie sú vhodné, keď máme na zreteli deskripcie, konkrétne tie deskripcie, ktorých referenty neexistujú vo všetkých možných svetoch, keďže tieto definície sa zrejme týkajú všetkých možných svetov bez rozdielu. Deskripcie, ktoré referujú len na jeden a ten istý predmet, ale zároveň ich referent neexistuje vo všetkých možných svetoch, by sa nedali podľa týchto definícií klasifikovať ako rigidné designátory. A napokon spomeňme Df 3. Túto definíciu k Df 1 a Df 2 pripojil H. Chandler (pozri [4], 366–367). Keď z Df 3 odstránime problematickú zložku *a*), dostaneme Df 2, takže Df 3 je podľa všetkého zbytočná. Ak porovnáme všetky definície, zdá sa, že najspôľahlivejšia z nich je Df 2, lebo dokáže rešpektovať špecifiká vlastných mien aj deskripcii a vyzdvihuje to, čo je na iných definíciách správne.

Napokon treba uviesť jedno upozornenie: hoci niektoré výrazy patria medzi rigidné designátory, neznamená to, že sa tým nejako vysvetľuje aj spôsob ich referovania. Je jasné, že výraz bude rigidný designátor, ak nemôže referovať na iný predmet než na ten, na ktorý práve referuje. Aby sme však mohli pojem rigidného designátora zmysluplne obhajovať, musíme mať určitú predstavu aj o mechanizme referovania kandidátov na rigidné designátory. K vymedzeniu rigidnej referencie sa dostaneme neskôr.

4. Rigidnosť a nedeskriptívnosť vlastných mien

Na začiatku state som avizoval, že medzi nedeskriptívnym charakterom vlastných mien a faktom, že ich treba pokladať za rigidné designátory, zrejme existuje užšia súvislosť. Pravdepodobnosť existencie takejto súvislosti sa zvýši, ak si uvedomíme, že každé (skutočné) vlastné meno by malo byť rigidným designátorom, ale len o niektorých deskripciách možno hovoriť ako o rigidných designátoroch. Ak predmet musí spĺňať určitú deskriptívnu

podmienku, aby mohol byť referentom deskripcie, a teda musí mať určitú požadovanú vlastnosť alebo vlastnosti, tak rigidným designátorom môže byť len deskripcia, ktorá svoj referent charakterizuje pomocou vlastnosti, ktorú daný predmet nemôže nemať, pokiaľ má vôbec existovať. To je zrejmý dôsledok Kripkeho intuitívneho testu, ktorý umožňuje odlišiť rigidné a nerigidné designátory. V tomto štádiu sa do sféry sémantiky a referencie dostáva metafyzicky podfarbený *esencializmus*. Zdá sa, že rigidnosť referencie deskripcii musí priamo súvisieť s esencializmom, pokiaľ (aspoň niektoré) deskripcie majú vôbec byť rigidnými designátormi.¹⁴

Pri vlastných menách, naopak, nemusíme predpokladať nijakú verziu esencializmu,¹⁵ lebo – ako si všimol už J. S. Mill – vlastné meno nevyžaduje, aby jeho referent spĺňal akúkoľvek deskriptívnu podmienku. Ako pri deskripciách predpokladáme, že vzťah referencie medzi deskripciou a predmetom (v určitom možnom svete a čase) nemožno oddeliť od vzťahu spĺňania medzi predmetom a deskriptívnou podmienkou (v určitom možnom svete a čase), na

¹⁴ Na základe toho sa dá ľahko odvodiť, že vlastnosti, ktoré sa v matematike pripisujú matematickým entitám, musia byť len esenciálne. Esencializmus v prípade matematických objektov má však trochu inú povahu než v prípade jednotlivín. Ak jednotlivine chýba jej esenciálna vlastnosť, neexistuje, ale jej neexistencia je len kontingentná (v inom možnom svete môže danú vlastnosť mať a v tomto svete bude aj existovať). Ak matematickej entite uprieme jej esenciálnu vlastnosť – čo nie je prakticky možné, ak o takej entite vôbec hovoríme – takisto prestane existovať, ale zároveň bude nevyhnutne neexistovať a takýto objekt nebude možný (t. j. nebude existovať v žiadnom možnom svete). Všimnime si napríklad číslo 5. Vlastnosti *byť-súčet-čísel-2-a-3* a *byť-druhá-odmocnina-z-čísla-25* má nevyhnutne a sú to jeho esenciálne vlastnosti. Ak nejaká entita má vlastnosť *byť-súčet-čísel-2-a-3*, matematická kalkulácia vedie k tomu, že musí mať aj vlastnosť *byť-číslo-5*; podobne ak má vlastnosť *byť-druhá-odmocnina-z-čísla-25*, takisto musí mať vlastnosť *byť-číslo-5*. Predstavme si, že poprieme, že číslo 5 má vlastnosť *byť-súčet-čísel-2-a-3*, ale budeme trvať na tom, že má vlastnosť *byť-druhá-odmocnina-z-čísla-25*. V takom prípade mu evidentne priznáme protirečivé vlastnosti *byť-číslo-5* a *nebyť-číslo-5*. Takýto objekt nemôže existovať, a preto nie je možný. Z toho vyplýva, že všetky vlastnosti, ktoré určitému matematickému objektu *konzistentne* a *pravdivo* pripisujeme, musí mať nevyhnutne, a teda sú to jeho esenciálne vlastnosti.

Esenciálne vlastnosti však netreba zamieňať s triviálnymi vlastnosťami, t. j. fakt, že určité vlastnosti matematického objektu sú esenciálne, neznamená, že sú triviálne (hoci každá triviálna vlastnosť musí byť esenciálna). Ak poviem „ $\sqrt{25} = 5$ “, konštatujem niečo pravdivé (dokonca nevyhnutne pravdivé), ale nie triviálne pravdivé, na rozdiel od vety „Ak $\sqrt{25} = 5$, tak $\sqrt{25} = 5$ “. Triviálne pravdivé výroky sú pravdivé na základe svojej formy, t. j. sú logicky pravdivé, kým nevyhnutne pravdivé (napríklad matematické) výroky sú pravdivé na základe obsahu. Inými slovami, matematické pravdy nie sú dôsledkom logiky.

¹⁵ S touto tézou, zdá sa, nesúhlasia niektorí filozofi, ktorých teórie referencie vlastných mien priamo predpokladajú, že referent mena musí spĺňať určitú podmienku a musí mať nejakú vlastnosť. Napríklad L. Reinhardt požaduje, aby referent mena bol predmetom určitého *druhu*, a podobný názor obhajuje aj R. Heck; pozri [3] a [12].

ktorú sa deskripcia vzťahuje, tak pri vlastných menách môžeme celkom oprávnenne predpokladať, že existencia vzťahu referencie medzi menom a predmetom je priamym dôsledkom skutočnosti, že predmet bol daným vlastným menom pomenovaný, t. j. bol menu konvenčne a bezprostredne priradený. Aby predmet mohol byť priradený nejakému menu, nemusí spĺňať nijaké podmienky a nemusí mať nijaké špecifické vlastnosti. S Millom môžeme bez problémov súhlasiť, že vlastné meno nekonotuje nijaké vlastnosti referenta.

Nekonotatívny charakter vlastných mien možno potvrdiť aj postavením vlastných mien v jazyku a spôsobom, akým sa do jazyka dostávajú. Prostredníctvom *nášho* jazyka opisujeme rôzne možné svety, pričom odôvodnene môžeme predpokladať, že všetky možné svety, ktoré sú pre nás (intelektuálne, prostredníctvom nášho jazyka) prístupné, dokážeme opisovať tým istým jazykom. Len v takom prípade má totiž zmysel tvrdiť, že veta, ktorú verifikujeme v možnom svete W_1 , je v ňom pravdivá, ale v inom možnom svete W_2 je *tá istá* veta nepravdivá. Preto možno bez problémov pripustiť, že ak vo W_1 zavedieme do nášho jazyka nový výraz, automaticky ho budeme môcť používať na to, aby sme niečo mohli konštatovať aj o ostatných možných svetoch, ktoré sú pre nás prístupné. Pravda, o zavedení nových výrazov do jazyka má zmysel hovoriť len v súvislosti so sémanticky jednoduchými výrazmi; sémanticky zložené výrazy nezavádzame v pravom zmysle slova, ale ich tvoríme z jednoduchých slov. Vlastné mená do jazyka zavádzame, a to preto, aby sme pomocou nich mohli vyčleňovať individua. Na druhej strane je evidentné, že deskripcia ako zložený výraz nemohla byť do jazyka zavedená.

Rozdiel medzi vlastnými menami a (rigidne aj nerigidne referujúcimi) deskripciami možno ilustrovať nasledujúcou úvahou. Ak v možnom svete W_1 existuje individuum I_1 a v *tomto* svete ho označíme vlastným menom M (t. j. vo W_1 M zavedieme do jazyka), pričom M má rigidne referovať na I_1 , *automaticky* sa vo všetkých možných svetoch, ktoré sú pre nás prístupné prostredníctvom *nášho* jazyka, M objaví *ako meno* individua I_1 . Na druhej strane, ak vo W_1 označíme I_1 deskriptívnym individuovým designátorom D (napríklad na základe toho, že I_1 má vo W_1 určitú vlastnosť), nestane sa, že aj v ostatných možných svetoch bude D v jazyku vystupovať *ako výraz* označujúci I_1 . Platí totiž, že daná deskripcia musí v jazyku existovať pred akýmkoľvek aktom referencie, resp. musia v ňom existovať stavebné kamene, z ktorých deskripcia pozostáva, aby sme ňou mohli predmet označiť. D sa v jazyku vyskytuje preto, lebo má istý sémantický obsah (bez ohľadu na to, či v danom svete má aj referent). A to úplne stačí, aby bola súčasťou jazyka.

Predstavme si inú situáciu, v ktorej máme vlastné meno M_1 a jeho referent, individuum I_1 . Keďže medzi M_1 a I_1 vznikol vzťah referencie na základe určitého konvenčného priradenia, môže tento vzťah zrušiť opäť len konvenčné rozhodnutie, t. j. nie je rozhodujúce, aké vlastnosti I_1 nadobudne alebo stratí. Nieкто, hovorca H, sa rozhodol, že od určitého okamihu prestane M_1 pomenúvať I_1 , teda prestane medzi nimi existovať vzťah referencie. Namiesto I_1 chce H priradiť výrazu M_1 ako jeho referent individuum I_2 . M_1 je však rigidný designátor, a preto sa rozhodnutie hovorca H nedá realizovať. Keď prerušil referenčný vzťah medzi M_1 a I_1 , *de facto* spôsobil, že M_1 , t. j. *meno individua* I_1 , zaniklo. Pomenúvať I_1 je totiž konštitutívnu vlastnosťou M_1 a bez nej nemôže existovať. Je síce pravda, že H môže I_2 pomenovať graficky a foneticky rovnakým menom M_2 , ale napriek tomu treba poprieť, že M_2 je totožné s M_1 – ide o meno *iného* predmetu, a teda o *iné* meno.

Referenčný vzťah medzi deskripciou a predmetom sa môže prerušiť najmä preto, že predmet stratí vlastnosti, ktoré by mal mať, aby spĺňal deskriptívnu podmienku danú sémantikou deskripcie. V žiadnom prípade to však neznamená, že zaniká aj deskripcia. Deskripcia aj naďalej vyjadruje svoj sémantický obsah, a práve to je dôvod, pre ktorý zostáva deskripciou. Tvrdenie, že deskripcia sa musí v každom možnom svete vzťahovať skôr na svoj sémantický obsah, sa zdá omnoho prirodzenejšie; fakt, že v niektorých (alebo aj vo všetkých) možných svetoch a časoch túto podmienku spĺňa určitý predmet, je z hľadiska sémantiky irelevantný. Vďaka tomu možno ľahko pochopiť, prečo rigidne referujúce deskripcie nemožno v tejto situácii zaradiť do tej istej skupiny ako vlastné mená. Aj pri takýchto deskripciách je totiž z hľadiska sémantiky zaujímavejšia deskriptívna podmienka, na ktorú sa deskripcia vzťahuje, než individuum, ktoré ju spĺňa. Na rozdiel od vlastných mien deskripcia v jazyku existuje na to, aby sme pomocou nej mohli v prvom rade hovoriť o danej podmienke, nie o jej referente.

Z toho vyplýva jednoznačný záver: ak vlastné meno pomenúva určitý predmet, nemôže ho prestať označovať bez toho, aby meno samo nezaniklo. Ak vlastné meno raz rigidne referuje na nejaký predmet, nemôže naň prestať rigidne referovať, lebo vzťah medzi nimi nevznikol na základe spĺňania (deskriptívnych) podmienok, takže sa nemôže stať, že hypotetické podmienky predmet prestane spĺňať a namiesto neho ich (prípadne) splní nejaký iný predmet. Nedeskriptívny charakter vlastného mena zabezpečuje, že meno musí byť rigidný designátor, ak vôbec má na nejaký predmet referovať a má byť vlastným menom nejakého predmetu.

5. Transsvetová referencia

V tretej časti sme spomenuli dva pomocné pojmy – pojmy vnútrosvetovej a transsvetovej referencie. Pokúsim sa ich špecifikovať tak, že si všimneme druhy výrazov, ktorých by sa mohli týkať. Najprv zavediem ďalšie rozlíšenie rigidných designátorov, ku ktorému sa vrátíme neskôr. Rigidné designátory možno rozdeliť na:

- designátory, ktorých referenty existujú v niektorých možných svetoch, t. j. referujú na kontingentné predmety, jednotliviny – budem ich nazývať *relatívne rigidné designátory*;
- designátory, ktorých referenty existujú vo všetkých možných svetoch, t. j. referujú na nevyhnutné predmety – budem ich nazývať *absolútne rigidné designátory*.¹⁶

Medzi absolútne rigidné designátory patria výrazy „25“, „XXV“, „párne prvočíslo“ atď., kým výrazy ako „Augustus“, „Bratislava“ a „biologický otec cisára Augusta“ sú relatívne rigidné designátory. Niektoré vlastné mená a niektoré deskripcie sú relatívne rigidné designátory, kým iné mená a iné deskripcie sú absolútne rigidné designátory. Chcem zdôrazniť, že len v prípade tých vlastných mien, ktoré sú relatívnymi rigidnými designátormi, má zmysel hovoriť o transsvetovej referencii. Pri ostatných druhoch výrazov má praktický zmysel uvažovať len o vnútrosvetovej referencii.

Už som spomenul, že nie je potrebné, aby deskripcie referovali transsvetovo. Deskripcia je zložený výraz, ktorého význam je odvodený z významov výrazov, z ktorých deskripcia pozostáva (a spôsobu ich usporiadania). Ak deskripcia okrem toho aj na niečo referuje, je to len vedľajšia záležitosť: deskripcia by bola deskripciou aj vtedy, keby v nijakom možnom svete na nič nereferovala. To by totiž bolo spôsobené stavom všetkých možných svetov, nie deskripciou a jej významom, ktorý v žiadnom prípade nemôže predpisovať, ako má ten-ktorý možný svet vyzeráť. Predmet, ktorý neexistuje v žiadnom možnom svete, nie je logicky možný, takže by išlo o deskripciu nemožného objektu. Dokonca ani o tých deskripciách, ktoré sú rigidnými designátormi a vo všetkých možných svetoch ich referent existuje, nemôžeme povedať, že daný referent je súčasťou sémantického obsahu deskripcie a že deskripcia ho preto pomenúva. To znamená, že na transsvetovú referenciu sa

¹⁶ Pozri aj [9], 48–49. Designátory prvého druhu sú výrazy, medzi ktoré Kripke zamýšľal zaradiť aj vlastné mená (jednotlivin). Termín „relatívny rigidný designátor“ sa v anglickej literatúre (ani u Kripkeho) nepoužíva. Pojem relatívneho rigidného designátora sa zvyčajne jednoducho označuje výrazom „rigidný designátor“. Pojem absolútneho rigidného designátora sa spravidla označuje terminom „strongly rigid designator“ („silne rigidný designátor“).

nemusíme odvolávať, aby sme mohli deskripciu pokladať za deskripciu aj v tých možných svetoch, v ktorých na nič nereferuje.

Okrem toho v deskripciách, ako ich poznáme z prirodzeného jazyka, nie sú zabudované syntakticko-sémantické prostriedky, ktoré by pri použití deskripcie v jednom možnom svete umožnili referovať na predmet v inom možnom svete. To musíme explicitne doplniť. Ak v možnom svete W_1 použijeme vetu

(3) Prvý rímsky cisár bol dobyvatel'

tak, že deskripciou chceme referovať na nejaký predmet v možnom svete W_2 , mali by sme namiesto nej povedať: „V možnom svete W_2 (a čase T) platí, že prvý rímsky cisár je dobyvatel'." Ak (3) použijeme vo W_1 , automaticky sa predpokladá, že deskripciou chceme vyčleniť nejaké individuum z W_1 . Je zrejmé, že deskripcia „prvý rímsky cisár vo W a T “ sa odlišuje od deskripcie „prvý rímsky cisár“. Navyše deskripcia „prvý rímsky cisár vo W a T “ je rigidný designátor, kým deskripcia „prvý rímsky cisár“ je nerigidný designátor. Parametre „ W “ a „ T “ totiž fixujú referent deskripcie vo W a T , a keď deskripciu „prvý rímsky cisár vo W a T “ použijeme v ľubovoľnom možnom svete, vyčleníme ten predmet, ktorý je jej referentom vo W a T .

Pravda, niekedy sa vo filozofii jazyka objavujú návrhy, ktoré by umožnili aplikovať transsvetovú referenciu aj na deskripcie. Postup je približne nasledujúci. Najprv deskripciu zmeníme na výraz pripomínajúci vlastné meno v tom zmysle, že pôvodný vzťah opisovania (predmetu deskripciou) sa petrifikuje tak, že ho možno nahradiť vzťahom pomenovania. To možno dosiahnuť pomocou konvenčne zvolených syntakticko-sémantických operátorov. Poznámam, že takto možno transformovať nielen rigidne, ale aj nerigidne referujúce deskripcie. Ďalší krok potom spočíva v tom, že transformovaná deskripcia vystupuje ako vlastné meno, teda jednoducho musí na niečo referovať, a ak ju použijeme v jednom možnom svete, môžeme vyčleniť predmet, ktorý existuje v nejakom inom možnom svete. Treba si však všimnúť, že sotva budeme môcť povedať, že takýto postup vedie k transsvetovej referencii deskripcii, lebo po transformácii pôjde o výrazy, ktoré skôr pripomínajú vlastné mená.

Tieto abstraktné tvrdenia treba konkretizovať. Spomeniem dva syntakticko-sémantické prostriedky, operátor *aktuálnosti* a operátor *dthat*.¹⁷ Zo syntaktického hľadiska ide o operátory, ktoré z individuových výrazov tvoria individuové výrazy. Prvý operátor, ktorý môžeme písať ako index „ A “ vo

¹⁷ Pozri napríklad [1] a [7]. Prehľadnú a kritickú diskusiu o týchto dvoch operátoroch možno nájsť aj v [5] a [15].

výrazoch tvaru „ $[(\lambda x)(Fx)]_A$ “, funguje takto: zoberieme nejakú deskripciu a nájdeme jej referent v *aktuálnom svete*; operátor aktuálnosti potom fixuje daný predmet ako referent deskripcie vo všetkých možných svetoch. Inými slovami, v každom možnom svete bude deskripcia referovať na ten predmet, na ktorý referuje v aktuálnom svete. Je evidentné, že v niektorých možných svetoch nebude tento predmet spĺňať príslušnú deskriptívnu podmienku a v niektorých ani nebude existovať, ale to vôbec nebude prekážať, ba dokonca ani vtedy, keď v niektorom svete danú podmienku spĺňa iný predmet. Už na prvý pohľad je totiž zrejme, že výraz „ $[(\lambda x)(Fx)]_A$ “ je odlišný od výrazu „ $(\lambda x)(Fx)$ “, takže ide o dva rôzne deskriptívne výrazy. Napríklad deskripcia „aktuálny prvý rímsky cisár“ bude v každom možnom svete referovať na Augusta dokonca aj vtedy, keď v danom svete bude prvým rímskym cisárom niekto iný alebo ním nebude nikto. Keďže výrazy tvaru „ $[(\lambda x)(Fx)]_A$ “ sú *de facto* menné výrazy, musia referovať vo všetkých možných svetoch, dokonca aj v tých, v ktorých ich referent neexistuje. Je totiž zrejme, že nech pomocou výrazu tvaru „ $[(\lambda x)(Fx)]_A$ “ vykonáme akt referencie v akomkoľvek možnom svete, vždy budeme referovať na predmet existujúci v aktuálnom svete. Vo všetkých možných svetoch, ktoré nie sú totožné s aktuálnym svetom, môžeme pomocou takého výrazu referovať len transsvetovo, a teda transsvetová referencia sa stáva nevyhnutným doplnkom použitia „deskripcii“ obsahujúcich „ $_A$ “.

Operátor „dthat“ Kaplan zaviedol v prvom rade nato, aby sa deskriptívny obsah deskripcie stal zo sémantického hľadiska irelevantným. To znamená, že predmet nebude referentom deskripcie preto, že spĺňa deskriptívnu podmienku obsiahnutú v sémantike deskripcie a zo sémantického hľadiska bude rozhodujúci len referent výrazu. V takom prípade je referent výrazu len konvenčne priradený, a preto vo všetkých možných svetoch môže daný výraz označovať len ten predmet, ktorý mu bol priradený. Predstavme si, že v nejakom možnom svete hovorca stanoví, že referentom deskripcie „dthat $[(\lambda x)(Fx)]$ “ bude individuum I (bez ohľadu na to, či I je alebo nie je F). Výraz „dthat $[(\lambda x)(Fx)]$ “ potom bude v akomkoľvek možnom svete referovať na I , a teda opäť môžeme uvažovať o transsvetovej referencii ako v prípade vlastných mien.

Len v prípade operátora „ $_A$ “ môžeme povedať, že sa aspoň v istej situácii zachováva deskriptívny charakter deskripcie, ku ktorej sa operátor pripája. Deskripcia „ $[(\lambda x)(Fx)]_A$ “ totiž v aktuálnom svete opisuje svoj referent, a teda predmet musí spĺňať určitú deskriptívnu podmienku. Platí potom, že v každom možnom svete opisuje ten predmet, ktorý je v *aktuálnom svete* F . Na druhej strane „deskripcia“ „dthat $[(\lambda x)(Fx)]$ “ nie je deskripciou v pravom

zmysle slova, lebo v žiadnom svete sa jej deskriptívny obsah nepodielá na vyčlenení referenta. Deskriptívny charakter výrazov je však viac alebo menej potlačený v oboch prípadoch. Právě deskripcie totiž nemusia referovať transsvetovo.

Teraz prejdime k vlastným menám. Najprv sa zamerajme na vlastné mená nevyhnutných entít, t. j. vlastné mená, ktoré sú absolútnymi rigidnými designátormi. Vlastné mená matematických entít referujú vo všetkých možných svetoch. O transsvetovej referencii týchto výrazov síce možno uvažovať, ale nemá nijaký praktický význam. Vo všetkých možných svetoch je matematika tá istá, takže vo všetkých možných svetoch sú pravdivé tie isté matematické výroky. Prostredníctvom transsvetovej referencie nedostaneme v matematike iný výsledok než pri vnútrosvetovej referencii. Od aparátu možných svetov skôr môžeme v jazyku matematiky abstrahovať, lebo veta „V možnom svete W je číslo 2 párne prvočíslo“ konštatuje to isté ako veta „Číslo 2 je párne prvočíslo“.

Transsvetová referencia je skutočne zaujímavá pri tých vlastných menách, ktoré sú relatívnymi rigidnými designátormi. Videli sme, že pojem transsvetovej referencie umožňuje zachrániť dôležité charakteristické črty vlastných mien. Bez neho by sme museli pripustiť, že výraz, ktorý je v jednom možnom svete vlastným menom nejakého individua, v inom možnom svete nie je ničím. Kým v prípade deskriptívnych výrazov nebolo potrebné hovoriť o transsvetovej referencii a v prípade vlastných mien nevyhnutne existujúcich entít bol pojem transsvetovej referencie redundantný, pre vlastné mená kontingentne existujúcich entít je životne dôležitý. Predstavme si, že M je vlastné meno individua I , ktoré existuje len kontingentne; nech napríklad existuje v možnom svete W_1 , ale neexistuje v možnom svete W_2 . Teraz možno povedať, že M je rigidný designátor a rigidne referuje na I práve vtedy, keď v tých možných svetoch, v ktorých I existuje (napríklad vo W_1), referuje na I v rámci týchto svetov a pre také možné svety, v ktorých I neexistuje (napríklad W_2), existuje ľubovoľný taký možný svet (W_1), v ktorom I existuje a do ktorého možno smerovať akt referencie. Nech veta

(4) Augustus je rímsky cisár

je pravdivá vo svete W_1 , v ktorom Augustus existuje. Vo W_2 , v ktorom Augustus neexistuje, síce môžeme (4) vysloviť, ale v skutočnosti budeme tvrdiť toto:

(5) Augustus, t. j. individuum I z W_1 , je rímsky cisár.

V opačnom prípade by (4) nemala nijaký zmysel, lebo meno „Augustus“ by na nič nereferovalo a nebolo by menom nejakého predmetu. V tejto súvislosti

však treba doplniť, vzhľadom na ktorý možný svet sa má posudzovať pravdivostná hodnota vety (5). Ak vetu (5) použijeme vo W_2 , v ktorom Augustus neexistuje – pričom explicitne nezdôrazníme, ktorý možný svet použitím vety chceme opísať, takže to znamená, že *de facto* chceme niečo konštatovať o tom svete, v ktorom sme vetu použili – zrejme vyslovíme nepravdivý výrok, podľa ktorého individuum I, ktoré existuje vo W_1 , je vo W_2 rímskym cisárom. Keďže I vo W_2 neexistuje, veta musí byť nepravdivá. Keby sme v použití vety (5) vo svete W_2 dodali, že Augustus, určité individuum z W_1 , je vo W_1 rímskym cisárom, zase by sme vyslovili pravdivý výrok, pokiaľ vo W_1 je Augustus skutočne rímsky cisár.

Možno si položiť otázku, či vlastné mená obsahujú také syntakticko-sémantické prostriedky, ktoré zabezpečujú transsvetovú referenciu aj bez toho, aby sme ju museli explicitne spomínať. Domnievam sa, že obsahujú. Existuje totiž konvencia, ktorá s vlastným menom asociuje individuum. Zároveň je dôležité, že táto konvencia sa nerelativizuje na možný svet (a čas), ale v ľubovoľnom svete priradzuje vlastnému menu ten predmet, pre ktorý bolo meno zavedené (bez ohľadu na to, či v nich daný predmet existuje). Práve tak ako v matematike, aj v tomto prípade môžeme abstrahovať od možných svetov. Inými slovami, vlastné mená sú priamo stvorené na to, aby sa pomocou nich mohlo transsvetovo referovať.

6. Základné druhy rigidnej referencie

Výsledkom predchádzajúcich úvah by mala byť klasifikácia základných pojmov rigidnej referencie. Začali sme definovaním pojmu rigidného designátora a postupne sme odhaľovali, že musí existovať niekoľko druhov rigidných designátorov. Je preto prirodzené predpokladať, že sa dá rozlíšiť aj viac druhov rigidnej referencie. Bude vhodné, keď ich identifikujeme a pomenujeme. Najprv zhrňme základné druhy výrazov.

Podľa najvšeobecnejšej klasifikácie treba rozlíšiť rigidné a nerigidné designátory. Pre nerigidné designátory platí, že v rôznych možných svetoch (a/alebo časoch) môžu referovať na rôzne predmety, a to v závislosti od stavu daného možného sveta (a/alebo času). Napríklad deskripcia „prvý rímsky cisár“ v aktuálnom svete referuje na Augusta, lebo v tomto svete požadovanú podmienku spĺňa Augustus, ale v inom svete ju môže spĺňať iný predmet, ktorý sa stane jej referentom v danom svete; a deskripcia „počet veľkých planét našej slnečnej sústavy“ referuje na číslo deväť, lebo v aktuálnom svete má naša slnečná sústava práve toľko planét, ale v inom svete to môže byť inak.

Nijaká podobná relativizácia, ktorá by reflektovala zmeny faktického stavu sveta, sa pri rigidných designátoroch nevyžaduje, lebo ak jeden výraz rigidne referuje na určitý predmet, nemôže referovať na nijaký iný objekt. Napríklad je nemysliteľné, že by sa stav sveta (resp. matematiky) mohol zmeniť tak, že deskripcia „druhá odmocnina z čísla 25“ nebude referovať na číslo 5. Vo všetkých možných svetoch je matematika rovnaká, takže vo všetkých svetoch sú pravdivé tie isté matematické výroky. Takisto je evidentné, že z biologických dôvodov Augustus nemôže mať iného biologického otca ani matku. Preto medzi rigidné designátory treba zaradiť aj deskripcie „biologický otec cisára Augusta“ a „biologická matka cisára Augusta“. Okrem deskripcií patria medzi rigidné designátory aj bezprostredne referujúce výrazy, t. j. vlastné mená, napríklad „Augustus“, „25“ atď. Ak nejaký predmet pomenujeme vlastným menom, nie je možné, aby *to isté* meno pomenúvalo iný predmet.

V rámci kategórie rigidných designátorov možno urobiť ďalšie zaujímavé rozlíšenie. Niektoré rigidné designátory referujú bezprostredne a iné sprostredkovane. Vzťah bezprostrednej referencie vzniká na základe konvenčného rozhodnutia, kým pre sprostredkovanú referenciu je charakteristické, že referent spĺňa určitú (deskriptívnu) podmienku. Najdôležitejšou skupinou rigidných designátorov, ktoré na predmety referujú sprostredkovane, sú deskripcie, napríklad „biologický otec cisára Augusta“ alebo „druhá odmocnina z čísla 25“. Vlastné mená, napríklad „Augustus“ a „25“, sú zase typickými reprezentantmi bezprostredne referujúcich rigidných designátorov.

Je zaujímavé, že ak nerigidné singulárne designátory na niečo referujú, tak referujú sprostredkovane, prostredníctvom určitej deskriptívnej podmienky, ktorú potenciálny referent musí splniť. Nijaký nerigidný designátor nemôže referovať bezprostredne. Ak totiž prerušíme konvenčné spojenie medzi výrazom a jeho referentom a v inom svete priradíme výrazu iný predmet ako jeho referent, automaticky ohrozíme existenciu výrazu. Konštitutívnou črtou výrazu s konvenčne priradeným referentom je pomenúvať predmet, ktorý mu daná konvencia priraďuje. Ak výraz zbavíme tejto črty, prestane existovať. V podstate možno povedať, že vďaka podobnej konvencii výraz vznikol a jej zrušenie by malo za následok, že výraz svoju úlohu dohral a jeho ďalšie zotrvávanie v jazyku je zbytočné. Nič nám nebráni, aby sme ho odstránili, lebo sa tým nijako nezmenší potenciál jazyka opisovať svet.

Stručne sme sa zmienili aj o metafyzickom kritériu klasifikácie rigidne referujúcich výrazov a rozdelili sme ich aj podľa povahy ich referentov na relatívne a absolútne rigidné designátory. Toto roztriedenie pomáha určiť, či

výraz bude referovať vo všetkých možných svetoch alebo len v niektorých. Pravda, táto klasifikácia má pomerne obmedzené využitie, lebo v plnom rozsahu sa dá aplikovať len na rigidne referujúce deskripcie: deskripcie ako „biologický otec cisára Augusta“ budú referovať len v niektorých možných svetoch, kým v iných svetoch, v ktorých Augustov otec (a teda ani Augustus) neexistuje, nebudú na nič referovať; deskripcie ako „druhá odmocnina z čísla 25“ referujú vo všetkých možných svetoch, lebo nijaký možný svet nemôže existovať bez matematiky. V prípade vlastných mien sa toto klasifikačné kritérium dá využiť inak. Každé vlastné meno bez výnimky – aj tie mená, ktorých referenty neexistujú vo všetkých možných svetoch – musí referovať vo všetkých možných svetoch. Aby to bolo možné, museli sme v niektorých prípadoch hovoriť o transsvetovej referencii. Podľa tohto kritéria môžeme rozlíšiť, ktoré vlastné mená musia v niektorých situáciách referovať transsvetovo a ktoré môžu referovať len vnútrosvetovo: tie vlastné mená, ktoré sú relatívnymi rigidnými designátormi, napríklad „Augustus“, budú referovať aj transsvetovo, kým pri vlastných menách, ktoré sú absolútnymi rigidnými designátormi, stačí uvažovať len o vnútrosvetovej referencii.

Keď doterajšie klasifikačné princípy zhrnieme, dostaneme nasledujúce kritériá:

- kritérium, ktoré sa týka referencie výrazov v rôznych možných svetoch: dôraz sa kladie najmä na to, či výraz v rôznych možných svetoch referuje alebo nereferuje na ten istý predmet – rigidná/nerigidná referencia;
- kritérium, ktoré sa týka spôsobu referovania výrazov: je dôležité, či výrazy svoje referenty opisujú alebo neopisujú – bezprostredná/ sprostredkovaná referencia;
- kritérium, ktoré sa týka povahy referentov výrazov: zdôrazňuje sa, či dané predmety existujú nevyhnutne alebo kontingentne – absolútna/relatívna referencia.

Aplikáciou týchto kritérií dostaneme nasledujúce druhy singularnej referencie:

- *absolútna bezprostredná rigidná referencia* sa týka *vlastných mien* nevyhnutných entít, t. j. výrazov, ktoré referujú vo všetkých možných svetoch a v rámci každého možného sveta referujú na ten istý predmet, napríklad „25“;
- *relatívna bezprostredná rigidná referencia* sa týka *vlastných mien* kontingentných entít, t. j. výrazov, ktoré v tých možných svetoch, v ktorých existuje individuum I, referujú na I a na nijaké iné individuum, a v tých možných svetoch, v ktorých I nejestvuje, referujú transsvetovo na I v takom možnom svete, v ktorom I existuje, napríklad „Augustus“;

- *absolútna sprostredkovaná rigidná referencia* sa týka *deskripcií* – nevyhnutných entít, t. j. výrazov, ktoré referujú vo všetkých možných svetoch a v rámci každého možného sveta referujú na ten istý predmet, napríklad „druhá odmocnina z čísla 25“;
- *relatívna sprostredkovaná rigidná referencia* sa týka *deskripcií* kontingentných entít, t. j. výrazov, ktoré v tých možných svetoch, v ktorých existuje individuum I, referujú len na I a na nijaké iné individuum, a v tých možných svetoch, v ktorých I nejestvuje, na nič nereferujú, napríklad „biologický otec cisára Augusta“;
- *spostredkovaná nerigidná referencia* sa týka *deskripcií*, ktoré v rôznych možných svetoch referujú na rôzne predmety (ak na nejaké predmety vôbec referujú), napríklad „prvý rímsky cisár“.¹⁸

7. Charakteristika rigidnej referencie

V tretej časti som uviedol niekoľko definícií pojmu rigidného designátora. Tieto definície predpokladajú, že už vieme, čo je referencia, a najmä, čo je rigidná referencia. Teraz sme zase rozlíšili štyri druhy *rigidnej* referencie, ktoré sa týkajú štyroch druhov výrazov, pričom dva z nich predstavujú vlastné mená a dva deskripcie. Jednotlivé pojmy rigidnej referencie by sme mali definovať.

Najprv začnime deskriptívnou rigidnou referenciou. Referovanie deskripcií možno explikovať ako spĺňanie určitej deskriptívnej podmienky, pričom, prirodzene, treba zohľadňovať stav možného sveta v určitom čase, t.j. vzťah referencie treba relativizovať k možným svetom a časom, takže platí, že deskripčia *D* referuje v možnom svete *W* a čase *T* na individuum *I* práve

¹⁸ V literatúre sa objavuje aj iná klasifikácia rigidných designátorov (t. j. výrazov!). N. Salmon hovorí o „persistently“ a „obstinately rigid designators“ (pozri [14], 34). Výraz prvého druhu Salmon definuje ako „výraz, ktorý označuje tú istú vec vo všetkých možných svetoch, v ktorých táto vec existuje, a ktorý v tých možných svetoch, v ktorých neexistuje, nič neoznačuje“ (s. 33–34). Výrazy druhého druhu „označujú tú istú vec vzhľadom na všetky možné svety bez ohľadu na to, či táto vec existuje alebo neexistuje“ (s. 34). Salmonov rozdiel medzi „obstinately“ a „persistently“ rigidnými designátormi nekopíruje rozlíšenie absolútnych a relatívnych rigidných designátorov, ale skôr ide o rozdiel medzi *relatívnymi rigidne* referujúcimi vlastnými menami a deskripciami. Pre vlastné meno je totiž typické, že ak jeho referent v danom svete neexistuje, musí naň referovať cezsvetovo, teda musí mať referent v každom prípade, aby vôbec zostalo menom. To platí aj o „obstinately“ rigidných designátoroch. Na druhej strane, ak v nejakom možnom svete referent deskripcie neexistuje, nie je potrebné, aby deskripčia referovala cezsvetovo, ale môžeme pripustiť, že v tomto svete naozaj na nič nereferuje. Deskripčia totiž aj v takom prípade bude deskripciou a bude plnohodnotným prvkom daného jazyka, keďže má určitú sémantiku. Zdá sa teda, že deskripcie sú „persistently“ rigidné designátory.

vtedy, keď I vo W a T spĺňa deskriptívnu podmienku asociovanú s D . V tejto charakteristike sa neindikuje, o aký druh referencie deskripcii ide, ale poslúži nám ako odrazový mostík pri definovaní špecifickejších pojmov rigidnej referencie. Na základe toho môžeme formulovať nasledujúce definície:

Df 6: Pre absolútnu sprostredkovanú rigidnú referenciu platí, že deskripcia D referuje na individuum I_1 *vtt* existuje taká deskriptívna podmienka P_D , na ktorú sa D vzťahuje, a pre všetky možné svety a časy platí, že I_1 je prvkom univerza ľubovoľného možného sveta a spĺňa P_D , a zároveň neexistuje také individuum I_2 , možný svet W a čas T , pre ktoré platí, že vo W a T podmienku P_D spĺňa I_2 .

Df 7: Pre relatívnu sprostredkovanú rigidnú referenciu platí, že deskripcia D referuje na individuum I_1 *vtt* existuje taká deskriptívna podmienka P_D , na ktorú sa D vzťahuje, a pre všetky možné svety a časy platí, že I_1 je prvkom univerza daného sveta a spĺňa P_D , a zároveň neexistuje také individuum I_2 , možný svet W_1 a čas T_1 , pre ktoré platí, že vo W_1 a T_1 podmienku P_D spĺňa I_2 , a ak existuje taký možný svet W_2 a čas T_2 , pre ktoré platí, že I_1 sa nevyskytuje v univerze W_2 , tak neexistuje žiadne individuum, ktoré vo W_2 a T_2 spĺňa P_D .

Ak sa pokúsime analogicky definovať rigidnú referenciu vlastných mien, musíme vyriešiť problém, čím máme nahradiť spĺňanie deskriptívnej podmienky. Naznačil som (hoci som to bližšie v tejto stati nezdôvodnil), že významnú úlohu pri fixovaní referenta vlastného mena zohrávajú konvencie určitého druhu. Hoci sme doteraz nešpecifikovali, v čom tieto konvencie spočívajú, môžeme predbežne povedať, že referovanie vlastného mena na nejaké individuum je ekvivalentné konvenčnému priradeniu daného individua tomuto menu. Referenciu vlastného mena teda môžeme charakterizovať pomocou trojargumentového vzťahu priradenia (keďže konvenčné priradenie sa nemôže meniť v závislosti od možného sveta a času, zmienku o možnom svete a čase vynecháme), takže platí, že vlastné meno M referuje na individuum I práve vtedy, keď určitá konvencia K priradzuje menu M individuum I . Rigidnú referenciu vlastných mien môžeme definovať takto:

Df 8: Pre absolútnu bezprostrednú rigidnú referenciu platí, že vlastné meno M referuje na individuum I_1 *vtt* existuje taká konvencia K , ktorá vo všetkých možných svetoch a časoch priradzuje M individuum I_1 , a zároveň neexistuje také individuum I_2 , možný svet W a čas T , že vo W a T konvencia K priradzuje vlastné meno M individuum I_2 .

Df 9: Pre relatívnu bezprostrednú rigidnú referenciu platí, že vlastné meno M referuje na individuum I_1 *vtt* existuje taká konvencia K , ktorá vo všetkých možných svetoch a časoch priradzuje M individuum I_1 , a zároveň neexistuje také

individuum I_2 , možný svet W_1 a čas T_1 , že vo W_1 a T_1 konvencia K priraduje vlastné meno M individuu I_2 , a ak existuje taký možný svet W_2 a čas T_2 , že I_1 sa nevyskytuje v univerze W_2 , tak vo W_2 a T_2 konvencia K priraduje vlastné meno M individuu I_1 z iného možného sveta, v ktorom I_1 existuje.

8. Záver

Na začiatku state som položil otázku, aké faktory vplývajú na to, či výraz bude alebo nebude rigidným designátorom. Ktoré druhy výrazov rigidne referujú? Zdá sa nespochybniteľné, že všetky vlastné mená sú rigidnými designátormi. Na základe toho možno zrejme uzavrieť, že ak výraz je nedeskriptívny, t. j. má konvenčne priradený referent, a preto naňho referuje bezprostredne, musí byť rigidným designátorom.

Deskripcie, medzi ktorými môžeme nájsť veľké množstvo rigidných designátorov, však spochybňujú, že tieto dve, resp. tri charakteristiky predstavujú *nevyhnutnú* podmienku, ktorú by mal splniť každý rigidný designátor. Deskripcie referujú na predmet, ktorý opisujú, takže automaticky nemôžeme uvažovať ani o konvenčnom priradení a bezprostrednosti referencie. Domnievam sa, že za rigidným charakterom niektorých deskripcií treba hľadať metafyzickú doktrínu o esencializme. Deskripcie sa totiž vzťahujú na určitú deskriptívnu podmienku (danú sémantikou deskripcie), ktorá predpisuje, akú vlastnosť (vlastnosti) by mal mať jej potenciálny referent. Pokiaľ ide o vlastnosť, ktorú predmet môže stratiť bez toho, aby prestal existovať, môže sa stať, že v určitom štádiu (alebo v inom možnom svete) prestane byť referentom deskripcie. Keď však deskriptívna podmienka vyžaduje od potenciálneho referenta vlastnosti, ktoré sú v pravom zmysle slova esenciálne, teda vlastnosti, ktoré predmet nemôže nemať, pokiaľ existuje, pôjde o rigidný designátor.

Okrem toho treba uznať aj ďalšiu odlišnosť medzi rigidne referujúcimi vlastnými menami a deskripciami, ktorá s tým súvisí. Vďaka chudobnej sémantike a úzkym spojeniam medzi referovaním a existenciou vlastného mena treba akceptovať, že ak meno prestane referovať na svojho nositeľa, prestáva automaticky v jazyku existovať, lebo neplní svoju jedinú úlohu, ktorú v ňom malo. Sémantika deskripcií je však dostatočne bohatá a takisto sa podieľa na determinácii referenta deskripcie (t. j. deskripcia musí mať nejakú sémantiku skôr než referent), preto deskripcia neprestane existovať, keď vzťah referencie medzi ňou a predmetom, ktorý opisuje, sa preruší. To platí aj o rigidne referujúcich deskripciách (konkrétne o tých, ktoré referujú na kontingentné entity).

Vlastné mená musia na niečo referovať, teda musia byť designátormi, aby vôbec existovali, ale deskripcie môžu existovať bez toho, aby vôbec niekedy niečo označovali. Výraz „najväčšie prirodzené číslo“ je deskripciou, ale zrejme nie je designátorom, lebo na nič nerefereuje; výraz „biologický otec cisára Augusta“ v niektorých možných svetoch na nič nerefereuje (ale vyskytuje sa v jazyku), takže nie je v nich designátorom. Vlastné meno „Augustus“ však v týchto a v ďalších svetoch bude designátorom (a dokonca rigidným) *napriek tomu*, že Augustus v nich nejestvuje. Takto dospievame k najvýznamnejšiemu rozdielu: vlastné mená pokladáme za designátory aj v tých svetoch, v ktorých nemajú referent (lebo sa môžeme spoľahnúť na transsvetovú referenciu), takže ich zaradenie medzi rigidné designátory nie je podmienené aktuálnou existenciou referenta, kým deskripcie budú rigidnými designátormi iba vtedy, keď majú referent. Povedať o deskripcii, že je rigidným designátorom, nás automaticky zaväzuje podpísať sa pod tvrdenie, že existuje entita s určitou vlastnosťou. To znamená, že s referujúcimi deskripciami súvisí omnoho viac metafyziky ako s vlastnými menami.

*Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta UK
Šafárikovo nám. 6, 818 01 Bratislava
e-mail: klmv@phil.uniba.sk*

LITERATÚRA

- [1] ALMOG, J. (1986): Naming Without Necessity. *The Journal of Philosophy* 83, 210–242.
- [2] BARCAN MARCUSOVÁ, R. (1993): Essential Attribution. In *Modalities* (Oxford University Press, New York – Oxford, 54–70).
- [3] HECK, R. (1995): The Sense of Communication. *Mind* 104, č. 413, 79–106.
- [4] CHANDLER, H. (1975): Rigid Designation. *The Journal of Philosophy* 72, č. 13, 363–369.
- [5] JESPERSEN, B. (2000): *Attitudes and Singular Reference in Transparent Intensional Logic*. Dizertačná práca, Masarykova univerzita, Brno.
- [6] KAPLAN, D. (1973): *Bob and Carol and Ted and Alice*. In: Hintikka, J. – Moravcsik, J. – Suppes, P. (eds.): *Approaches to Natural Language*. Reidel, Dordrecht – Boston, 490–518.
- [7] KAPLAN, D. (1979): Dthat. In: French, P. – Uehling, T. – Wettstein, H. (eds.): *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 383–400.
- [8] KAPLAN, D. (1989): Demonstratives. In: Almog, J. – Perry, J. – Wettstein, H. (eds.): *Themes From Kaplan*. Oxford University Press, Oxford, 481–563.
- [9] KRIPKE, S. (1980): *Naming and Necessity*. Basil Blackwell, Oxford.
- [10] KRIPKE, S. (1993): Identity and Necessity. In: Moore, W. (ed.): *Meaning and Reference*. Oxford University Press, Oxford, 162–191.

- [11] PUTNAM, H. (1975): The Meaning of „Meaning“. In: **Mind, Language, and Reality**. Philosophical Papers, vol. 2. Cambridge University Press, Cambridge, 215–271.
- [12] REINHARDT, L. (1979): What Reference Can't Be. **Philosophia** 9, č. 1, 21–38.
- [13] RUSSELL, B. (2000): Filozofia logického atomizmu. **Organon F** 7, č. 1, 42–63; č. 2, 156–175; č. 3, 281–301; č. 4, 416–436.
- [14] SALMON, N. (1982): **Reference and Essence**. Basil Blackwell, Oxford.
- [15] SOAMES, S. (1998): The Modal Argument: Wide Scope and Rigidified Descriptions. **Noûs** 32, č. 1, 1–22.
- [16] WITTGENSTEIN, L. (1993): **Tractatus logico-philosophicus**. Oikúmené, Praha.
- [17] ZOUHAR, M. (2000): Sémantika vlastných mien I. **Organon F** 7, č. 3, 257–280.